

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Göçlerin ve Mübadelenin Toplumsal Yansımaları Social Reflections of Migrations and Exchange*

Bekir KOCADAŞ

Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

bkocadas@gmail.com

Orcid ID:0000-0002-1654-7313

Öz: Göç olgusu geçmişten bugüne toplumların en önemli sosyal problemleri arasında ilk sıralarda yer almıştır. Hem ülke içindeki göç hem de sınır aşırı göçler ilgi çekmektedir. Dolayısıyla iç göç hareketlerinin merkezlerini şehirler, sınır aşırı göç hareketlerin çekim merkezi olarak gelişmiş ülkeler karşımıza çıkmaktadır. Hem iç göç hem de dış göç oluşturdukları sorunlar açısından birçok toplumbilimci ve araştırmacının da dikkatlerini çekmiştir ve çekmeye de devam etmektedir. Özellikle Türkiye'deki iç ve dış göç, oluşturdukları sorunları bakımından ele alındığı zaman gelişmekte olan ülkelerin yaşamış oldukları sorunlar açısından çok fazla benzerlik göstermektedir. Türkiye'nin bilhassa 19.yüzyılın başlarında karşılaştığı göç olgusu her bakımdan toplumu ve toplumsal yapıyı çok derinden etkilemiştir. Yıllarca süren savaşlar sonucunda Osmanlı'nın elinden çıkan topraklarda yaşayan pek çok soydaşımız her taraftan yoğun olarak ana yurda göç etmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte balkanlardan/Yunanistan'dan nüfus mübadelesi yoluyla zoraki ana yurda gelen soydaşlarımızın yaşadıkları dram ve çile hala içimizi acıtmaktadır. Onların geride bıraktıkları ve geldikleri yerde yeni baştan bir hayat kurmak için umuda yolculuğun adıdır aslında mübadele. Mübadele hem ana yurttan gidenler için hem de gelenler için zorlukların da başlangıcıydı.

Anahtar Kelimeler: Göç ve Göç Olgusu, Cumhuriyet Dönemi Göçler, Mübadelenin Toplumsal Yansımaları.

Abstract: The phenomenon of migration has been one of the most important social problems of societies from past to present. Both internal migration and cross-border migration attract attention. Therefore, we see cities as the centers of internal migration movements and developed countries as the center of attraction for cross-border migration movements. Both internal migration and external migration have attracted and continue to attract the attention of many sociologists and researchers in terms of the problems they create. Especially when internal and external migration in Turkey is considered in terms of the problems they create, it shows a lot of similarities in terms of the problems experienced by developing countries. The phenomenon of migration that Turkey faced especially in the early 19th century has deeply affected the society and social structure in every respect. As a result of the wars that lasted for years, many of our compatriots living in the lands that were taken over by the Ottoman Empire migrated to the motherland intensively from all sides. With the proclamation of the Republic, the drama and ordeal experienced by our compatriots who came to the motherland from the Balkans/Greece through the population exchange still hurts us. In fact, the population exchange is the name of the journey to hope to build a new life in the place they left behind and where they came from. The exchange was the beginning of difficulties both for those who left the motherland and for those who came.

Keywords: Migration and Migration Phenomenon, Migration in the Republican Era, Social Reflections of the Exchange

*Cumhuriyetimizin 100. Yılında Uluslararası Mübadelede Niğde Sempozyumunda (16-18 Kasım 2023) Sözlü Bildiri Olarak Sunulmuştur. Yayınlanmamıştır. Gözden Geçirilerek Genişletilmiştir.

Geliş Tarihi:03.09.2024

Kabul Tarihi:07.12.2024

Yayın Tarihi:31.12.2024

Atf: Kocabaş, B. (2024). Göçlerin ve mübadelenin toplumsal yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1632-1647. Doi: 10.33437/ksusbd.1542997

GİRİŞ

Göçün öne çıkan en temel özelliği, ulus devletlerin merkezîyetçi yapısına karşı bir tehdit gibi algılanması ve bunun yanında ulus devletin iç dinamiklerinin önünde bir engel olarak kriz ve kaos oluşturmalarıdır. Bu ve benzeri yaklaşımlar ve değerlendirmeler tartışılmasına rağmen bazı yönlerden haklılık payı da yok değildir. Bununla beraber göçün göz ardı edilmemesi gereken bir de insani boyutu vardır. Göç ve mübadele aslında bir insanlık dramıdır. Özellikle mübadele bu dramın en görünür hali olarak düşünülebilir. Çünkü mübadele kapsamı içine alınan insanlar, bu karara hiçbir biçimde dahil edilmemişlerdir. Kendileri dışında hükümetler düzeyinde alınan bir karar sonucunda göç etmeleri söz konusudur. Hatta genellikle göç ettikleri ülkede de gösterilen yerlere yerleşmek zorunda kalmışlardır. Normal göçten farklı olarak mübadeleyle yurtlarından ayrılan insanların hiçbir biçimde dönme umutları yoktur. Günümüzde ülkemize göç eden Suriyelilerin şartlar düzeldiğinde yurtlarına dönme olasılıkları vardır ve bunun önünde yasal hiçbir engel de yoktur.

Göç sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan bütün toplumların yapısıyla yakından ilişkilidir. Toplumsal yapıyı çok derinden etkileyen bir olaydır. Bununla beraber göç, çok yönlü bir niteliğe sahiptir. Bilhassa günümüzde oldukça fazla sayıda araştırmacı ve idarecinin ilgisini çeken bir sorun haline gelmiştir. Göçler doğrudan doğruya ülkelerin ya da daha küçük toplulukların nüfusunun gelişmesini (artış ve azalmasını) etkileyen önemli faktörlerden biri olup, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişmeye sebep olurlar. Bu değişimler göç alan veya göç veren toplumlarda/topluluklarda birbirine zıt şekilde gerçekleşir. Örneğin iç göç ele alınırsa, göç alan bölgenin nüfusu artarken diğerinde azalma olacaktır. Yine aynı şekilde dış göçlerde de aynı şey geçerli olacaktır. Türkiye'nin son on yıllarda bilhassa Suriye'den ve diğer ülkelerden aldığı göçle nüfus beş ile on milyon arasında bir artış göstermiştir. Göç katılan kitlenin cinsiyet ve yaş gruplarına bağlı olarak, göç mntıklarında adı geçen özellikler yönünden yığılmalar, göç veren mntıklarda da azalmalar görülecektir. Ayrıca nüfusun kalitatif yapısında da (okur-yazarlık, tahsil, iş ve meslek bilgisiyle bunlara bağlı olarak kalifiye eleman miktarlarında ve diğer hususlarda) yapısal değişimlere sebep olacaktır. Meydana gelen bu değişimler toplumun yapısını, kültürünü, ekonomik, politik vb. bütün müesseselerini kısa zamanda (göçün hacmiyle doğru orantılı olarak) etkileyecektir (Akkayan,1979:20-21). Bu hususlar göz önüne alındığında günümüzün en önemli sorunu göç gibi görünmektedir.

Aslında göç, ekonomik imkânlarla nüfus arasında denge sağlayan, aynı zamanda da insanların, kabiliyet ve ihtisaslarından en etkin biçimde faydalanmayı sağlayan, kişilerin sosyal, kültürel, psikolojik arzularının tatminine imkân sağlayan olumlu bir mekanizmadır. Sağlayacağı yararlılardan çok problemlerle dolu bir yapı haline dönüşmesi halinde ise mekanizmanın olumsuz bir işleyişe yöneleceği de gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Haliyle göç, olumlu veya olumsuz işleyen mekanizma olmasının yanında sosyo-kültürel değişmeyi sağlayan bir mekanizma olduğunu görmekte gerekir (Akkayan, 1979: 22). Şu da bir gerçektir ki günümüzde bilhassa dış göçlerin olumsuz etkileri vurgulanmaktadır. Zira göç alan toplumlara hem maddi hem de manevi yönden göçün olumsuz etkilerinin onarılamayacak boyutlara ulaştığı ifade edilmektedir. Göçün bu etkilerinin giderilmesi yönünde büyük çabalar ve gayretler sarf edilmekte ve çözüm yolları aranmaktadır. Özellikle son yıllarda bir toplumun kolayca kaldıramayacağı boyutlarda gerçekleşen göç, tartışmanın merkezinde yer almaya başlamıştır.

Soydaşlarımız (ki bunlar da Müslümandı) ile ilk geldikleri zaman yaşanan sorunların çok daha fazlasını bugün *dindaşlarımızla* yaşamaktadır. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Bu sebeplerin başında soydaşlarımız ilk geldiklerinde devlet eliyle belli bölgelere ve şehirlere yerleştirilmişti ve sayısal olarak da fazla değildir. Oysa Suriye'den gelen dindaşlarımız (bunların da çok büyük bir kısmı soydaş değildi) çok kalabalıktı ve çok kısa sürede ülkenin her yerine yayıldı. Bu yerli halk arasında büyük sıkıntıların yaşanmasına sebep oldu ve hala da bu sıkıntılar devam ediyor.

GÖÇ VE MÜBADELE

Göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak tanımlanabilir (Bayhan, 1996: 85). Tufan (1987:2). Göç, kırsal bölgeler ya da çevre ülkeler gibi az gelişmiş alanların, kent veya merkez ülkelerin ekonomik bölgelerine katılmanın bir yolu olarak da görülebilir.

Akkayan'a göre nüfus hareketlerinin yani göçün oluşmasında rol oynayan, hareketi sağlayan faktörler açısından probleme bakıldığında konuyu iki grupta toplamak mümkündür (1979:22), bunlar şöyledir:

-Serbest irade ile gerçekleşen göçler (bunların içinde iç göçler, dış göçler ve bir kısım dışarıya göçler)

-Güdümlü/zorunlu (otoriter bir baskıyla) gerçekleşen göçler (aslında mübadelelerde burada değerlendirilebilir)

Göç, kişilerin kendi isteğiyle gerçekleştirdikleri, serbestçe oluşan bir mobilite olabileceği gibi, fertlerin arzuları dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle de gerçekleşebilir. Kişiler daha iyi hayat şartları, iş imkânları, mali olanaklar, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkânlar elde edilebilmek arzusu ile serbestçe yer değiştirebilirler. İşte bu yer değiştirmeye serbest göç demek mümkündür.

Güdümlü göçler ise fertler kendi arzuları dışında çeşitli göçlerin etkisiyle yer değiştirmek mecburiyetinde kalırlar. Devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularda aldıkları kararların tatbikatı sonucunda nüfusta yarattıkları mobilite güdümlü göçü oluşturur. Ülkemizde Keban Barajı inşası ile bu bölgedeki nüfusun yer değiştirmek mecburiyetinde kalması, bu tip göçe bir örnektir (Akkayan,1979:23). Ayrıca mübadeleler de karşılıklı otoritelerin anlaşması sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Burada kişilerin isteğinden ziyade otoritelerin baskısı ve zorlaması söz konusudur.

Aslında mübadeleyi uluslararası *zorunlu göç* kapsamında ele almak yerinde olur. Burada insanların özgür iradeleriyle göçe katılmalarından ziyade, devletlerin karşılıklı yaptıkları anlaşmadan dolayı yaşadıkları ülkeyi terk ederek uluslararası bir sınırı geçmek suretiyle başka bir ülkeye sürekli ikamet etmek için yaptırılan (Uluslararası Göç Örgütü, 2009:68) bir göç hareketi söz konusudur.

Uluslararası Göç Örgütü *zorunlu göçü*, "doğal ya da insan yapımı nedenlerden dolayı içerisinde yaşama ve refaha yönelik tehditleri de içeren bir zorlama unsuru bulunduran" (2009:69) göç hareketi olarak değerlendirmektedir.

Bu mübadelenin hukuki alt yapısı aslında Lozan Antlaşması ile belirlenmiş, sınırları çizilmiş ve Antlaşmanın ilk maddesinde mübadelenin kapsamı şu şekilde ortaya konmuştur: "Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yerleşmiş olan Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunanistan topraklarında yerleşmiş olan Müslüman dininden Yunan uyruklarının... zorunlu mübadelesine karar verilmiştir. Bu kimselerin hiçbiri, Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunanistan hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönüp orada yerleşmeleri" Clark (2008,13; Akt.Nurol,2019:61) mümkün olmayacaktır. Bu anlaşmanın ortaya koyduğu şey şudur: Karşılıklı olarak tarafların üzerinde anlaştıkları ve özel olarak belirlenmiş kapsamı ile "*zorunlu bir göç*" niteliğine sahiptir. Bu göç çerçevesinde dört yüz binden fazla Türk ve bir milyondan fazla Rum Ortodoks karşılıklı göçe tabi tutulmuştur.

Karşılıklı olarak göçe tabi tutulan mübadillerin/göçmenlerin pek çok ızdırap çektikleri ve bunun travmalarını yıllarca yaşadıkları ortadadır. Anavatana gelmiş olsalar da uyum süreci çok da kolay olmamıştır. Yerli halk tarafından kabullenilmek ve özümsemek sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Aynı şeyi Yunanistan'a giden Rumlar için de söylemek mümkündür.

Bu süreçte dikkat çeken ve diğer bölgelerden bir adım daha öne çıkan Niğde gibi kentlerde vardır. Zira mübadele öncesinde hatırı sayılır miktarda gayrimüslim nüfus barındıran, dolayısıyla onlardan boşalan yerlere hayli yüksek oranda mübadilin yerleştirildiği bir (Niğde) bölgedir. Öyle ki, nüfusun yüzde 32'sinin gayrimüslim olduğu Niğde'de göç sonrasında bu oran, neredeyse sıfıra inmiştir (Özkan, 2007:171). Gidenlerin yerine gelen mübadillerin oranı ise yüzde 9,46'dır.

Göç ve göçmenlik üzerine ileri sürülen bazı kavramlar aşağıda verilmiştir.

Tablo-1. Göç ve göçmenlikle ilgili kavramlar

Kavram	Açıklama
Yabancı	Yabancı kavramı, yalnızca yabancı devlet vatandaşı olanları kapsayan dar bir kavramı ifade etmemektedir. Yabancı kavramı; yabancı devlet vatandaşı olanları, hiçbir devlet vatandaşlığına sahip olamayan vatansızları, göçmenleri/muhacirleri, mültecileri ve sığınmacıları, NATO mensuplarını, uluslararası kuruluşlarda çalışanları ve diplomatik temsilciliklerde olduğu gibi özel statüdeki yabancıları kapsamaktadır.
Göçmen	Sözlük anlamı itibarıyla; siyasi, dini, iktisadi ve özel nedenlerden dolayı başka bir ülkede sürekli olarak yerleşmek amacıyla gelen ve bu nedenle bulunduğu yerden/ülkeden ayrılan kişiler göçmen olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik, dini, siyasi vb. nedenlere bağlı olarak bulunduğu ülkeyi terk ederek yerleşmek amacıyla ile başka bir ülkeye giden kişiler göçmen olarak ifade edilmektedir. Göçmen tanımlamasında genel olarak ekonomik durumunu düzeltmek için, nispeten gönüllü olarak yer değiştirme durumu söz konusudur.
Mülteci	Vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devleti ekonomik, siyasi ya da sosyal nedenlerle zorla veya kendi isteği ile terk eden ve başka bir ülkeye geçici olarak sığınan kişi mülteci olarak ifade edilmektedir. Ayrıca mülteci, yeni bir ülkenin vatandaşlığına geçmemiş ve herhangi bir devletin diplomatik koruması altında bulunmayan kişidir.
Sığınmacı	Sığınmacı uluslararası hukuk anlamında mülteci başvurusunu yapmış, ancak henüz işlemleri tamamlanmamış olan yabancıyı ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında sığınmacı, mülteci statüsünü henüz kazanamamış olan kişidir.
Vatansız	Hiçbir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişiler vatansız olarak kabul edilmektedirler. Diplomatik korumanın vatandaşlığa bağlı olması sebebiyle vatansızlar korumadan mahrum bırakılmışlardır. Vatansızlık; hukuki vatansızlık veya fiili vatansızlık şeklinde olabilmektedir.
Yerinden Edilmiş Kişiler	Bu kişiler buldukları ülke sınırları içinde çeşitli ekonomik, sosyal ve çevresel nedenlerle yer değiştirmek zorunda kalmış, yerinden edilmiş kişilerdir. Son yıllarda ortaya çıkmış bir kavram olan yerinden edilme, özellikle soğuk savaş döneminden sonra gündeme gelmiştir. İnsanların yaşadıkları yerden kendi hükümetleri veya vatandaşları tarafından zorla ve planlı bir şekilde koparılıp göçe zorlanmaları halidir. Kendi topraklarını iradeleri dışında terk etmeye zorlanan ve komşu devlet ülkelerine göç edemeyen bu kişiler, ülkeleri içindeki farklı bölgelere göç etmektedir ve böylece zorunlu bir iç göç yaşanmaktadır.
Uluslararası Koruma	Uluslararası koruma; 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, Uluslararası Kızıl Haç Komitesinin (ICRC) inisiyatif hakkı, Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri (ILO) ve insan hakları belgeleri gibi hukuki belgelerde öngörülen haklara devletlerin saygı göstermesini sağlamak için antlaşma yoluyla görevlendirilen bir örgütün sağladığı hukuki korumayı ifade etmektedir
İkincil Koruma	Uluslararası toplum, sığınma hareketlerini uluslararası hukuk alanında düzenlemeye başladığından bu yana, koruma arayanların, tek bir hukuki tanımlama kapsamına dâhil edilemediği gözlenmiştir. Avrupa devletleri uygulamada, mülteci tanımlamasına uyamayan, fakat uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilerin de Facto (fiili) mülteci, savaş mültecisi, insani sığınmacı gibi statüler altında ülkelerinde kalmalarına izin vermektedirler. Bu kişilere bazı devletler sadece geri göndermeme ilkesinin gereği olarak barınmaya izin vermekte, bazıları ise barınma ile birlikte birtakım temel hakları da yasal olarak tanımaktadır. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinde yer alan mülteci tanımına girmediği için mülteci olarak nitelendirilmemekle birlikte, hayatı ve özgürlüğü tehdit altında olduğu için ya da başka nedenlerle kaçtıkları ülkeye dönme konusunda haklı korkuları olan ve kendilerine uluslararası koruma sağlanan kişiler bulunabilmektedir. Kaynak: Canbey-Özgüler, 2018: 14.

MÜBADELE SÜRECİ VE ARKA PLANINDA OLANLAR

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele sözleşmesi on dokuz maddeden oluşmaktadır. Aslında bu sözleşme, 24 Temmuz 1923 tarihindeki kapsamlı anlaşmanın ortaya konan ilk yasal metniydi. Görüşmelerin ilk aşamasında kimlerin mübadele kapsamına alınacağı konusunda iki taraf arasında bir uzlaşmaya varılamamıştır. Türk tarafı ilk olarak Türkçe konuşan ve Karamanlılar olarak anılan "Türk Ortodokslar" dışında kalan bütün azınlıkların topluca değişimini ileri sürdü. Ayrıca Türk tarafı Batı Trakya'daki Müslümanlar için halk oylamasına başvurulmasını da şart koşuyordu. Öte yandan Yunan tarafı ise İstanbul Rumlarının mübadele dışında bırakılmasını istiyordu. Nihayetinde sorun, İstanbul'daki 100 bin civarındaki Rum'un ve Batı Trakya'daki yaklaşık aynı miktardaki Müslüman'ın mübadele kapsamından çıkarılmasıyla çözüme ulaştırıldı. Varılan mutabakat sonucunda 400 binden fazla Müslüman, Türkiye'ye gönderilirken, en az 1,2 milyon Ortodoks Rum, Anadolu'dan ayrıldı. Yunanistan'a giden kesim, ülke (Yunanistan) nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sine yaklaşırken Türkiye'ye göç edenlerin toplam nüfus içindeki oranı yüzde 3,8 oranındadır (Nural, 2019:61). Bu Anlaşma gereği Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların zorunlu olarak mübadelesi gerçekleşmiştir. Mübadele din esası üzerine gerçekleştirildiğinden, Türkiye'deki Karamanlı Ortodoks Türk nüfusunu da kapsamıştır (<https://avim.org.tr/tr/Yorum/Turkiye-Yunanistan-Mubadelesi-Uzerine;24.10.2023>). Bu mübadele karşılıklı bir uzlaşmayla gerçekleştirilmiştir.

Burada önemli olan bir hususu gözden kaçırmamak gerekir. Oda bu mübadelenin bir Türk projesi olarak ortaya çıkmamış olmasıdır. Arşivlerde bulunan yazışmalar göstermektedir ki mübadeleyi öneren o dönemin Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'tur. Venizelos, Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri Fridtjof Nansen'e yazdığı mektubunda Yunan ve Türk nüfusunun zorunlu mübadelesi ile ilgili önerisini sunmuş ve Nansen'den bu hususta yapılabilecekler için yardım talep etmiştir. Aslında Venizelos'un mübadele yapılmasını istemesindeki amacı, Yunan Ordusu Anadolu'dan mağlup olarak ayrılırken, Yunan ordusunun yaptıklarının misilleme doğuracağı korkusuyla Yunanistan'a göçen/kaçan Rumlara yer açmak için, Yunanistan'da yaşayan Türkleri Türkiye'ye göndermekti. Buna ilaveten Yunanistan Makedonya'sına ve Selanik'e Rum nüfusu transferinin buradaki diğer etnik grupların (Sefared Yahudileri, Arnavutlar, Slavca konuşan Makedonlar) eskiye göre, oran olarak küçülmesine sebep olduğu ve bölgenin Helenleştirilmesine yol açtığı da görülmektedir. Bu sebeple de nüfus mübadelesi Yunan makamları için bir tercih sebebi olmuştur (<https://avim.org.tr/tr/Yorum/Turkiye-Yunanistan-Mubadelesi-Uzerine;24.10.2023>).

Günümüz açısından etnik temizlik olarak değerlendirmeye açık olan ve zorunlu mübadeleye zamanında Yunanistan'ın ve onu destekleyen önde gelen Batılı ülkelerin destek vermesinin arkasında, Lozan'da sınırları belirlenen Türkiye Cumhuriyeti devletinin gelecekte Batı'ya olabilecek bir genişlemesinin önünü kesmek amacının da önemli payı bulunmaktadır. Mübadele örneğinin ve girişimlerinin daha önce de mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin 1919 yılında Bulgaristan ile Yunanistan arasında azınlıkların gönüllü bir değişimi uygulanmış, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında nüfus mübadelesi gündeme gelmiş, ancak savaş çıkınca bu girişim kesintiye uğramıştır. Dolayısıyla 1923 Anlaşması uyarınca mübadiller, geldikleri ülkede sahip oldukları vatandaşlıklarını kaybetmişler, geldikleri ülkenin vatandaşı olmuşlardır. Sözleşme İstanbul'da yaşayan Rumları ve Batı Trakya'daki Müslümanları muaf tutmaktadır. Mübadillerin tüm taşınır mallarını yanlarında taşımasına izin verilmiş ve dört Türk, dört Yunanlı ve Milletler Cemiyeti'nin üç temsilcisinden oluşan karma bir komisyon, taşınmaz malları değerlendirmiş ve tasfiye etmiştir. Komisyon, iki ülke için toplam tutarın dengeli olup olmadığını belirlemiş ve sermaye transferi düzenlemiştir. Karma komisyonun çalışmasını tamamlaması on yıldan fazla sürmüştür ve birçok toplantısı Milletler Cemiyeti arşivlerinde ayrıntılı olarak belgelenmiştir. Ayrıca ifade etmek gerekirse uluslararası komisyon tarafından kayıtların tutulduğu ve düzenlemelerin yapıldığı, uluslararası olarak yönetilen mübadelenin salt bir Türk girişimi olarak addedilmesi veya Türklerin taşınmaz mallara el koyduğu gibi iddialar bu açıdan gerçekleri yansıtmamaktadır (<https://avim.org.tr/tr/Yorum/Turkiye-Yunanistan-Mubadelesi-Uzerine;24.10.2023>).

Kısacası Komisyon'un 10 Ocak 1923'de yaptığı toplantıda mübadele meselesi büyük ölçüde halledilmiş ve Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumların mübadele kapsamı dışında tutulması kabul edilmiştir. Bu toplantıda ayrıca, savaş esirlerinin de eşit miktarda mübadelesi kabul edilmiştir. Sonuçta, 30 Ocak 1923 tarihinde, 19 maddeden oluşan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin

Sözleşme ve Protokol” imzalandı. Bu protokol şöyledir ve bu protokolün birinci maddesi mübadelenin kapsamını net olarak belirlemektedir (Bozdağlı,2014:19):

1. Maddesi; Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye’ye, Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan’a yeniden dönerek orada yerleşemeyecektir.

2. Madde ise, birinci Maddeye getirilen istisnaları düzenlemektedir: Birinci Maddede öngörülen mübadele:

a) İstanbul’da oturan Rumları (İstanbul’un Rum ahalisini);

b) Batı Trakya’da oturan Müslümanları (Batı Trakya’nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (établis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması’nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar Batı Trakya’da oturan Müslümanlar sayılacaklardır (Bozdağlı,2014:20).

Türkiye’nin 2. Maddede belirtilen istisnalar dışında, mübadele kapsamında olup da Yunanistan’a gönderilmesi gereken bir kısım Rum azınlığı, mübadele dışında tuttuğunu görmekteyiz. Bu grupta mübadeleden istisna edilenleri, “*özel nedenlerle istisna edilenler*”, “*askeri nedenlerle istisna edilenler*” ve “*mübadelesi te’cil olanlar*” olarak üç kısma ayırmak mümkündür. Özel nedenlerle istisna edilenler, “gerek Türk gerekse mübadeleye tabi olmayan Gayr-i Müslim erkeklerle evlilik yapmış olan Rum asıllı kadınlardan oluşmaktaydı” (Bozdağlı,2014:20).

Mübadele Sözleşmesi imzalanmadan önce ihtida edenler (Müslümanlığa geçenler) “sözleşmede geçen ‘Rum Ortodoks bulunan’ kaydının dışına çıkmış olduklarından bu durumdaki şahıslar mübadeleye tabi olmayacaklardı.” Daha önceleri de örnekleri görülmekle beraber, “1923’te gerçekleşen ihtidalar daha çok bireysel düzeyde ve zorunlu mübadeleye tâbi tutulmaktan kurtulma amacıyla gerçekleştirilmekteydi.” Bu aşamada temel belirsizlik, söz konusu tarihten önce ihtida ederek bir Müslüman ile evlenmiş olmakla beraber, nüfus kayıtlarına geçirilmemiş Rum kadınlarının durumu ile ilgiliydi. Durumu açıklığa kavuşturmak amacıyla Hükümet, “27.7.1924 tarihinde Mübadele Sözleşmesi’nin imza tarihinden önce ihtida ederek izdivaç etmiş olan kadınlarla, aynı tarihten önce ihtida etmeyerek Müslümanlarla izdivaç etmiş olan kadınların mübadeleye tabi olmadıkları şeklinde bir karar almıştır.” Hükümet 26.8.1925 tarihinde ek bir karar alarak mübadeleye tabi olmayan Gayr-i Müslim erkeklerle, Mübadele Sözleşmesi’nin imzalanmasında önce evlenen ve nikâhlarını bu tarihten önce nüfus kayıtlarına geçiren Rum Ortodoks kadınların da mübadeleden muaf olacağını ilan etmiştir (Bozdağlı,2014:20).

İkinci grup istisnalar ise askeri ve insani sebeplere dayanmaktadır. Bu gruptaki istisnalar, Kurtuluş Savaşı sırasında askeri ve insani yardımı bulunan Rumları kapsamaktadır. Türkleri Yunan mezaliminden kurtaran Rumlar ile Türkiye adına casusluk yapan Rumlar bu kategoride yer almaktadır. Son grup ise mübadelesi te’cil edilen Rumlardan oluşmaktadır. “Bunlar kimsesiz, sakat ve marazlı olanlardı. Karma Mübadele Komisyonu, Türk ve Yunan Hükümetlerine nakillerinde zorluklar meydana geleceğinden bu kapsamda olanların mübadelesinin ertelenmesinin faydalı olacağını bildirmiştir.” Öte yandan Mübadele Sözleşmesinin 5. Maddesine göre “mübadele kapsamına giren kişilerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir”. 8. Maddeye göre ise “bu kişiler, herhangi bir vergiye tabi olmaksızın, cemaat taşınır malları da dâhil, her türlü mallarını yanlarında götürmekte özgür olacaklardır” (Bozdağlı,2014:21).

Sonuçta Patrikhane ve patrik meselesi içinde olmak üzere Mübadele konusunda çözülemeyen ve sürüncemede kalan pek çok konu, 10 Haziran 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan *Ankara Antlaşması* ile kesin olarak çözülmüştür. “1923-1930 yılları arasında mübadele kapsamında Yunanistan’dan Türkiye’ye yaklaşık olarak 463.534 kişi gelmiştir. 1930’da imzalanan Ankara Antlaşmasından sonra Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ‘Muhtelit (Karma) Komisyon’un Kaldırılmasına Dair Antlaşma’ ile (9 Aralık 1933) mübadele işlemleri 19 Ekim 1934 tarihinde resmi

olarak sona ermiştir” (Bozdağı,2014:24). Türk Mübadillerin yerleşim bölgeleri (1923 ile 1927 yılları arasında) aşağıda verilmiştir (Temel, 2014:97):

Tablo-2. Mübadillerin Türkiye’de yerleştirildikleri kentler

Yöre	Yerleştirilen Kişi Sayısı	İl Toplam Nüfusu (1927)	%	Yöre	Yerleştirilen Kişi Sayısı	İl Toplam Nüfusu (1927)	%
Adana	8.440	227.718	3,71	İzmir	31.502	526.065	9,46
Afyon	1.045	259.377	0,40	Isparta	1.175	144.137	0,81
Aksaray	3.286	127.031	2,59	İstanbul	36.487	794.444	4,59
Amasya	3.844	114.884	3,35	Kars	2.512	204.846	1,23
Ankara	1.651	404.720	0,41	Kastamonu	842	336.501	0,25
Antalya	4.920	204.372	2,41	Kayseri	7.280	251.370	2,90
Artvin	46	90.066	0,05	Kırklareli	33.119	108.989	30,39
Aydın	6.630	212.541	3,12	Kırşehir	193	126.901	0,15
Bahçesir	37.174	421.066	8,83	Kocaeli	27.687	286.600	9,66
(Doğu)Bayazıt	2.856	104.586	2,73	Konya	5.549	504.384	1,10
Bilecik	4.461	113.660	3,92	Kütahya	1.881	302.436	0,62
Bitlis	3.690	90.631	3,71	Malatya	76	306.882	0,02
Bolu	194	218.246	0,09	Manisa	13.829	374.013	3,70
Burdur	448	83.614	0,54	Mardin	200	183.471	0,11
Bursa	34.453	401.595	8,60	Maraş	1.143	186.855	0,61
Cebelberek (Osmaniye Civarı)	2.944	107.694	2,73	Mersin	3.330	119.107	2,80
Çanakkale	11.638	181.753	6,40	Muğla	4.968	175.390	2,83
Çorum	1.570	247.926	0,63	Niğde	15.702	166.056	9,46
Denizli	2.728	245.048	1,11	Ordu	1.248	202.354	0,62
Diyarbakır	484	194.316	0,25	Samsun	22.668	274.065	8,27
Edirne	49.441	150.840	32,78	Sinop	1.189	169.965	0,70
Elaziz	2.124	213.777	0,99	Sivas	7.539	329.551	2,29
Erzincan	116	132.325	0,09	Şebinkarahisar	5.879	108.735	5,41
Erzurum	1.095	270.426	0,40	Tekirdağ	33.728	131.446	25,66
Eskişehir	2.567	154.332	1,66	Trabzon	404	290.303	0,14

Giresun	623	165.033	0,02	Tokat	8.218	263.063	3,12
Gümüşhane	811	122,231	0,66	Urfa	290	203.595	0,14
Gaziantep	1.330	215.765	0,62	Van	275	75.329	0,37
Hakkâri	310	24.980	1,24	Yozgat	1.635	209.474	0,78
Mersin	3.330	119.107	2,80	Zonguldak	1.285	268.909	0,48
				TÜRKİYE	463.549	13.648.270	3,40

(Bu oran bugün ki nüfusa çevrildiğinde 2.890.000 kişiye takabül ediyor. O zaman da gelenler neredeyse bütün illere dağıtılmıştır.)

Türkiye'ye gelen mübadillerin geldikleri bölgeler ve sayıları komisyon tarafından belirlenmiştir. Nihayetinde Türk-Yunan nüfus mübadelesinin Lozan'da yapılan sözleşmeye göre 1 Mayıs 1923 tarihinde başlaması gerekiyordu. Ancak Lozan barış Antlaşması, temmuz ayında imzalandı. Mübadele çalışmaları ve uygulamaları için belirlenen komisyon ilk toplantısını ancak ekim ayında yapabildi. Bu nedenle, her iki hükümet de komisyonun çalışmalarını rahat yapabilmesi için ilk mübadelenin Mayıs 1924'e ertelenmesine karar verdi (Temel, 2014: 80-85). Karma Komisyon tarafından göçüne karar verilen ve nakledilmesi gereken insanların sayıları aşağıda verilmiştir.

Tablo-3. Türkiye gelen mübadillerin Yunanistan'dan geldikleri bölgeler (Temel, 2014: 85).

Komisyonlar	1923	1924	1925	Toplam
Selanik Alt komisyonu	18.044	91.533	-	109.577
Kandiye Alt Komisyonu	3.788	10.009	-	13.797
Hanya Alt Komisyonu	3.270	4.782	-	8.052
Drama Alt Komisyonu	69	75.978	-	76.047
Kavala Alt Komisyonu	2.184	43.343	-	45.527
Kozana Alt komisyonu	34.666	26.610	-	61.276
Kayalar Alt Komisyonu	30.780	-	-	30.780
Epir Bölgesi Alt Komisyonu	-	2.032	957	2.989
Midilli Adası				7.500
TOPLAM				355.545

Tablo-4. Yunan hükümeti göçmen yerleştirme komisyonu tarafından yerleştirilen Rum göçmenler (Temel, 2014: 84).

Bölgeler	Nüfus / 1920	Nüfus / 1930	Göçmen / 1928	Göçmen Oranı
Kıta Yunanistan	1.136.183	1.592.842	306.193	19,0
Teselya	438.408	493.408	34.659	7,0
İyon Ad.	198.070	213.157	3.291	1,4
Kikladlar	122.347	129.702	4.782	4,0
Mora	934.094	1.053.327	28.362	2,7
Makedonya	1.078.748	1.412.477	638.253	45,0
Epir	292.954	312.634	8.179	2,5
Ege Ad.	260.058	307.734	56.613	19,0
Girit	346.584	386.427	33.900	9,0
Trakya	209.443	300.171	107.607	35,0
Toplam	5.016.889	6.204.634	1.221.849	19,7

GÖÇ VE UYUM POLİTİKALARI

Göç, kişilerin ekonomik, siyasi, dini, sosyal ve kültürel sebeplerden dolayı güvenli olarak da gördükleri bir yere yerleşmek maksadıyla bir yerden başka bir yere gitmeleri hareketine ya da sürecine verilen addır. Bu göç hareketi, ülke içinde olursa buna 'iç göç', ülkeler arasında olursa da 'dış göç' ya da

'uluslararası göç' olarak adlandırılmaktadır. Göçün bir diğer özelliği de kişilerin ya da grupların bir yerden başka bir yere gitmeleri ve gidilen yerde yaşamlarını belli bir zaman (Kaypak-Bimay, 2016) sürdürmeleri biçiminde ifade edilebilir.

Göç, kişilerin yaşadığı topraklardan, alıştıkları toplumsal hayatlarından ve yapılarından, hâlihazırda sahip oldukları ekonomik imkânlardan, örf ve adetlerinden kısacası toplumsal hayatın birçok unsurundan uzaklaşarak veya uzaklaştırılarak yeni bir hayat alanında yeni bir hayata başlamak olarak da ifade edilebilir. Zira buradan hareketle konuyu farklı bir açıdan ele alarak, göç kavramını yeni bir toplumsal hareket olarak değerlendirmekte mümkündür. Hiç şüphesiz ki, toplumun çeşitli bileşenlerle etkilendiğini ve bu doğrultuda uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya kalılabileceği de görülmektedir. Daha geniş kapsamlı bir göç tanımı yapılacak olursa; bir yerden başka bir yere yapılan gönüllü veya zorunlu (mücadele gibi), sosyo-kültürel, politik ve bireysel dinamiklerden etkilenen, kısa-orta ve uzun vadeli olabilen bu eylemin, geriye dönüş planlı veya sürekli yerleşim hedefi güden bir yer değiştirme hareketi olduğu da anlaşılmaktadır. Yapılan pek çok farklı tanımda da görüleceği gibi göç kavramı oldukça çok boyutlu ve karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatılmaya çalışıldığı gibi bu durum, göçe ilişkin tanımlarda çeşitliliğe yol açmakta ve göç hareketlerinin sınıflandırılmasında da bu çeşitliliğe rastlanılmaktadır. Ancak görülmektedir ki ortak unsur olan *yer değiştirme* hareketi toplumların demografik, kültürel, sosyo-ekonomik yapısını ve bunların gelişimini biçimlendiren dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülke ve toplum için göçün konusu sadece toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik, yönetsel ve hukuksal yönlerden ibaret değildir. Dolayısıyla göç, insanları ve toplumların temel insan haklarından olan yaşama hakkı ve can güvenliğinden yoksun bırakma gibi daha kapsamlı ve insani niteliği ilk sırada yer alan bir olgudur (Akıncı-Nergiz-Gedik, 2015). Göçü ortaya çıkaran sorunlara göre tasnif etmek ve buna göre tiplendirmek de mümkündür.

Göç genel olarak yukardaki gibi tanımlanıp tiplere ayrılabilirken aslında göçe maruz kalanların göçten nasıl etkilendiği ve durumla ilgili ne hissettiği biraz daha yüzeysel olarak ele alınmaktadır. Burada göçmenler açısından göçün etkisi üç birimde ortaya çıkmaktadır. Birinci kişinin bu göç sürecini kendi içinde (kişinin içinde yaşadıkları) nasıl yaşadığıyla ilgilidir. İkincisi göçün görünürdeki etkilerinin kişiye yansımaları (kişinin dışarda yaşadıkları) ve üçüncüsü ise göç sürecinde yer almayanların yani göçmenlerin gittikleri ve yerleştikleri yerlerdeki kişilerin kendilerine yaşattıklarıdır.

Bütün bunların göç ve göçmen için önemli süreçler olduğu kabul edilmelidir. Göç her zaman ve herkes için mümkün ve başına gelebilecek bir olay olduğu da göz önünde bulundurularak toplumlar ve ülkeler bununla yaşamaya önce kendileri kabul etmeli ve gelenlerin uyum süreçlerini bir politika çerçevesinde belirlemeleri gerekmektedir. Özellikle Türkiye gibi ülkelerin göç ve göçmen akınından kurtulmaları çok da kolay görünmemektedir. O zaman yapılması gereken en son şey bu süreci bir "nefret söylemi" çerçevesinde ele almak ve toplumu bu biçimde gelenlere karşı düşman haline getirmektir. Bunun aslında ne gelen göçmeneler nede bu söylemin içinde olanlara bir faydası vardır. Toplumu sürekli gergin tutmaktan başka bir işe de yaramaz. O zaman ne yapacağız? Bununla ilgili gerçekçi politikalar belirleyip ciddi bir biçimde uygulamaktan başka çok da yapılabilecek bir şey görünmüyor. Bu politikalar daha göçmenler sınırdan girmeden önlemeye yönelik tedbirlerden başlamayarak girdikten sonra planlı olarak belli nüfusa da dikkat edilerek yerleştirmeye ve uyum süreçlerini çok ciddi bir biçimde tavizsiz uygulayarak devam edilmelidir. Entegrasyon ve uyum hem yerli halkın alıştırılmasını hem de göçmenlerin geldikleri kültüre uyumlarını sağlayacak aşamaların çok ciddi uygulanmasını içermelidir.

Uyum kavramı, bilhassa göç ve göçmenlik sürecinde toplumların gündemine gelmiş hem göç alan hem de göç veren toplumlar açısından giderek daha fazla önem kazanmış bir konu olarak görünmektedir. Entegrasyon kelimesi farklı ülkelerde farklı anlamlar taşıyan bir kelime olmakla beraber ev sahibi toplum ve göçmenler arasındaki karşılıklı uyum sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır. Haliyle entegrasyon yabancıların kendi özel deneyimlerinden ayrılmaları değil kişisel ve kolektif kimlikleriyle bütün toplumsal organizasyonlarda, çalışma ve sosyal hayat alanlarında ortak uyumları olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla uyum süreci, göç edilen ülkenin ve göçmenlerin beklentilerine göre biçimlenmektedir. (Perşembe, 2005:274). Her ne kadar uyum ve entegrasyon tam olarak birbirini karşılayan kavramlar olmasa da bu çalışmada eş anlamlı olarak ele alınacaklardır. Uyum ve entegrasyonun önünde duran en belirgin engel, her iki tarafın birbirilerinin geçmişine ve sosyo-kültürel özelliklerine yönelik *önyargılı* olmaları bir arada yaşamak zorunda olan toplumların ya da toplulukların birbirlerine anlayış göstermelerini ve uyum sağlamalarını engellemektedir.

Şahin (2010) uyumu, göç alan toplumda, yeni gelen göçmenler/sığınmacılar ile yerleşik kişiler ve gruplar arasında çok fazla bir gerilim olmadan göçmenlerin/sığınmacıların geldikleri yeni toplumsal yapıya dahil edilmesidir. Bu açıdan göçmenler özellikle çalışma yaşamına buldukları katkıdan ve vergi ödemelerinden dolayı ekonomik yapıda kendilerine daha fazla yer bulabilmektedirler. Topluma yeni katılan göçmenler/sığınmacılar bir işte çalıştıkları, ekonomiye katkıda buldukları, vergilerini ödedikleri ve yasalara uygun davrandıkları sürece aslında sisteme uyum (Sistem Uyumu) sağlamışlardır. Ayrıca bu üyelerin çok iyi dil bilmeleri ya da içinde buldukları toplumun kültür ve geleneklerine uyum sağlamaları ya da bu toplumun üyeleri ile bağlantı kurmaları ve etkileşim içinde olmaları da gerekmemektedir. Haliyle dil bilmeden ve iletişimde bulunmadan da bu göçmenler/sığınmacılar toplum içinde *sistemle uyumlu* olarak hayatlarını devam ettirebilmektedirler. Fakat sistem uyumundan farklı olarak, *toplumsal uyum* göçmenlerin/sığınmacıların geldikleri yeni topluma uyum sağlamasını sadece ekonomi kurumu ya da yasal sorumluluklar açısından değil, diğer alanları da kapsayacak biçimde değerlendirmektedir. Özetle toplumsal uyum alanını *dört boyutta* ele almak yerinde olur:

1-Kültürleşme (acculturation): Gelenekler, dil gibi çeşitli konularda yeni toplumun kültürü ile etnik kültürün etkileşimidir. (Çeşitli oryantasyon programları uygulanabilir. Öncelikle tarafların karşılıklı birbirlerini tanıyacakları ortamların oluşturulması sağlanmalıdır.)

2-Sosyo-ekonomik-politik konumu (placement): Topluma yeni katılan kişinin sosyal, ekonomik, politik konumu ve haklarını kapsamaktadır (Aslında bunların yasayla durumlarının tespit edilmesi gerekir).

3-Etkileşim (interaction): Topluma yeni gelen ve katılan kişilerin kendi toplumu ve yeni toplumun üyeleri ile olan etkileşimlerini içermektedir (Sosyal ortamlarda bir araya gelmeleri gerekir ve günlük yaşamı paylaşmaları gerekir).

4-Kimlik (identity): Kişinin toplumsal yaşam içinde kendisini nereye ait hissettiği bağlamında ele alınmakta ve kişi tarafından duygusal anlamda oluşturulduğu için de sosyal kimlik kavramına yakın bir anlam taşımaktadır.

Dolayısıyla toplumsal uyum boyutlarından olan sosyolojik, antropolojik ve psikolojik çalışmalarda ele alınan kültürleşme, özellikle son yıllarda göç çalışmalarında uyum bağlamında ele alınmaktadır. İki farklı toplumun üyeleri bir araya geldiği zaman kültürel alanda yaşanan değişimleri içeren kültürleşmede, yaşanan bu değişim iki boyutta düşünülebilir. Bunlardan tek boyutlu kültürleşmede göçmenin/sığınmacının sadece kendi kültürünü devam ettirmesi ya da sadece yeni kültüre uyum sağlaması söz konusu iken; iki boyutlu kültürleşmede ise göçmenin/sığınmacının her iki kültüre ait olan unsurları bir arada devam ettirmesini içeren bir (Şahin, 2010) kabul vardır.

Kısacası göçün gerek göç edenler gerekse göç edenleri ağırlayan toplumun sosyo-psikolojik yapısı üzerindeki olumsuz etkilerini, tamamen olmasa da ortadan kaldırmak için birtakım çözümler de üretilebilir. Bu çözüm önerilerini oluştururken bilhassa göçmenlerin ve yerel halkın yaşadığı sosyo-psikolojik sorunların kaynağını teşkil eden faktörleri dikkate alarak işe koyulmak önemlidir. Dolayısıyla gerek göçmenlerin gerekse yerel halkın sosyo-psikolojik sorunlarının önüne geçilmesi veya bu sorunların asgari düzeye indirilmesi için bazı çözüm önerileri sunulabilir (Aydın, 2017). Aşağıdaki önerilerin uygulanması ya da yaşama geçirilmesi toplumsal uyum sürecini arttırmada etkili olabilir:

- Özel rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmeti verilebilir
- Sığınmacı statüsünün kabul edilmesi
- Farkındalık oluşturmak gerekir
- Empati duygusu geliştirilebilir
- Olumlu tutum geliştirmek gerekir
- Sosyal ve siyasi destek hizmeti sunmak gerekir
- Korku ve kaygı duygularının giderilmesi gerekir

- Sosyal birliktelik alanlarının oluşturulması gerekir
- Diyaloğun güçlendirilmesi gerekir
- Bilimsel araştırmalar yapmak gerekir
- Yaşama umudu vermek gerekir
- Ülke ve yerel yönetimlerin yerel halkın tüm yaşam alanlarını garanti altına alması gerekir

-Bütün bunlara ek olarak barınma olanaklarının artırılması, dil öğretiminin sağlanması ve ulaşılabilir olması, sosyal etkinliklerin gerçekleştirilmesi, yardım gruplarının oluşturulması, sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, gelir getirici olanakların artırılması, aynı etnik gruptan yardımcı meslek elemanlarının yetiştirilmesi, çevirmenlik hizmetinin sağlanması ve yeterli hale getirilmesi, aile bütünlüğünün sağlanması politikası doğrultusunda yakınlarının gelmesine izin verilmesi ve halk eğitimi programları gibi çok geniş yelpazede sunulabilecek hizmetler de, göçmen bireylerin psikolojik yapıları üzerinde olumlu etkilerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuçta kültürleşme ve uyum süreci geçici bir süreç değildir. Göç ile gelen ilk nesillerden son nesillere kadar devam edecek olan bir değişim, dönüşüm, benimseme ya da benimsememe süreci olarak (Canbey-Özgüler, 2018: 8) devam etmektedir.

Tablo 5. Kültürleşme ve uyum süresini etkileyen faktörler

Kültürleşme ve Uyum Sürecini Etkileyen Faktör	Açıklama
Eğitim Düzeyi	Eğitim düzeyinin yüksekliği gerek göçmenlerin geldikleri topluma uyum sağlamaları bakımından gerekse ev sahibi toplumun üyeleri bakımından uyum ve kültürleşme sürecini destekleyen bir durum yaratmaktadır.
Dil	Kültürleşme sürecine giren kişiler ya da grupların aynı dili konuşuyor olmaları her iki toplum açısından da uyum ve kültürleşme sürecine olumlu etkide bulunmaktadır. Her iki toplumun farklı dil konuşuyor olması kültürleşme sürecini olumsuz yönde etkilerken aynı dilin konuşuluyor olması bu süreci olumlu yönde etkilemektedir.
Cinsiyet	Erkek göçmenler ana akım kültürde göçmen kadınlardan daha çabuk ve daha iyi uyum sağlamaktadır. Evrensel cinsiyet rolleri bu konuda belirleyici olmaktadır. Bu noktada sosyal çevre etkenlerinin çok büyük önemi vardır. Örneğin erkek çalışıyor ve kadın evde oturuyorsa ve ayrıca destek alabileceği bir sosyal çevreden de yoksunsa ise depresyona düşme riski bir hayli fazla olmaktadır. Kadınların mülteciliğin bütün aşamalarında hem fiziksel hem cinsel hem ruhsal olarak saldırılara maruz kalma olasılığı daha yüksektir.
Göç Edilen Ülkede Kalış Süresi	Kültürleşme ve uyum sürecinde yaş ve ülkede kalış süresi önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak küçük yaşta göç eden ve yerleştiği yerde uzun süre yaşayan bir kimsenin kültürleşme sürecinin daha başarılı geçtiği söylenebilir.
Yaş	Genç yaşta göç edilmiş olması ve göç edilen ülkede uzun süre ikamet edilmiş olması kültürleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir. İkinci kuşak göçmenler bu konuda daha başarılı olmaktadır.
Medeni Durum	Evli bireylerin kültürel uyum süreci bekâr bireylere göre daha geç tamamlanmaktadır.
Din	Dini inançları farklı olsa da göçmen ve ana akım topluluk üyelerinin birbirlerini tanımaları, alışmaları ve kaynaşmaları zaman almaktadır.
Sosyal Kimlik	Bireyin öz kültürel kimliğe bağlılık düzeyi arttıkça kültürleşme azalmaktadır. Sosyo-psikolojik entegrasyonun tam olarak gerçekleşmesi, göç yoluyla bireylerin, bu göçmenlik olgusunun kendisi için taşıdığı anlamı tam olarak anlayabildiği, yeni topluma uyumu için sağlıklı bir "kimlik" oluşturmasına bağlıdır.

Sosyal mesafe	Sosyal mesafe, kişiler arası ilişkilerde bireyin karşı taraf ile kendileri arasında uygun gördükleri yakınlıktır. Bireyin kendi grubu ile diğer grubu ne derece algıladığı ya da algılamadığı sosyal mesafeyi belirleyen en önemli unsurdur.
Algılanan Ayrımcılık	Algılanan ayrımcılıkta kişilerin ya da grupların maruz kaldıklarını düşündükleri ayrımcılığın sıklığı ya da şiddeti söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kişi ayrımcılığı “maruz kaldığı ayrımcılığın sosyal grubu ya da sosyal kimliği ile ilgili olduğunu düşünmesi” ya da “maruz kaldığına inandığı ayrımcılığın hak edilmemiş ve haksız olduğuna inanması” biçiminde iki farklı şekilde algılanmaktadır.

Kaynak: Canbey-Özgüler, 2018: 8.

GÖÇÜN YARATTIĞI SORUNLARIN SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLERİ

Göç demografik bir süreç olmasının yanında toplulukların yaşadıkları yerlerde sosyal değişimleri de tetiklemektedir. Bunun yanında göç, toplumsal yapıda farklı sosyal, kültürel, ekonomik, etnik ve dini unsurların bir araya gelmesiyle, çatışma ve uyum sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olan sosyolojik bir olgudur. Dolayısıyla insanların yaşadıkları yerler ile göç olayına neden olan sosyal sebeplerin birlikte düşünülmesi gerekir. Zira göç aslında pek çok şartın değişmesi ve dönüşmesi anlamına gelmektedir. Haliyle göç yalnızca demografik yer değişikliği ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Göç ile beraber bireyler hem yaşadıkları coğrafi bölgeden, toplum ve kültürel ortamdaki ayrılmakta ve farklı bir coğrafi bölgeye, toplum ve kültürel ortama girerek hem kendilerinde değişimlere sebep olmakta hem de yeni geldikleri toplumsal yapıda değişimlere (Durugönül, 1997: 95-96) yol açmaktadırlar. Göçlerin farklı zaman dilimlerinde, farklı toplumlarda ve farklı coğrafyalarda insanlar ve toplumlar üzerindeki etkileri değişmektedir. Ayrıca serbest/gönüllü ya da zorunlu göçlerinde insanlar ve toplumlar üzerinde etkileri farklı farklı olabilmektedir.

Genel olarak göçlerin etkilerinin en fazla görüldüğü yerler insanların topluca yaşadıkları yerler olan şehir alanlarıdır. Araştırmalar göstermiştir ki göç ve kentleşme sürecinin en fazla ekonomi, siyaset, sağlık ve eğitim gibi kurumları etkilemiş ve baskı altına almıştır. Dolayısıyla özellikle dış göçlerin (son yıllardaki özellikle Suriye’den gelen göç) artması sonucunda şehirlerde baskı artar ve bunun sonucunda önemli sosyal sorunların ortaya çıkmasına yol açar. Göç alan şehirlerde hızlı nüfus artışı ile beraber başta işsizlik sorunu olmak üzere, çarpık kentleşme, ulaşım sorunları, barınma sorunları, suç ve şiddet oranlarının artması ve eğitim problemleri gibi birçok sorunun yaşanmasına sebep olurken aynı zamanda demografik yapının bozulmasına da yol açmaktadır. Diğer bir sorun ise göçmenlerin geldikleri yeni yerleşim alanlarına uyum da yaşadıkları sorunlardır. Sosyo-ekonomik gelir düzeyi düşük olan ve şehir kültürüne yabancı olan kişilerin uyum süreçleri hem uzun sürmekte hem de önemli sorunlar yaratabilmektedir (Kızılçelik ve Erjem, 2009:9). Bu sorunların aşılması uzun bir zaman alabilmekte ve istikrarlı bir uyum programı uygulamasını zorunlu kılmaktadır.

Genellikle göç süreci değerlendirmeleri üç temel yaklaşım üzerinden yapılmaktadır. Göçmenlerin geldikleri ülkede kendilerine sunulan yasal hakları vurgulayan hukuki boyut, kişinin hayatını sürdürmesini sağlayan ve gelir düzeyini ifade eden ekonomik boyut ve kişinin yeni topluma uyumunu/adaptasyonunu ifade eden sosyo-kültürel boyuttur (Canbey-Özgüler, 2018:4). Göçmenlerin yerleştiği ülkede uyum sağlamaya çalıştığı toplumla barınma, sağlık, istihdam ve eğitim gibi alanlarda belirli bir düzeyde uyumun sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde göçmenlerde içe kapanma, önyargılı olma ve geleneklerinde tutuculuk gibi eğilimleri doğurabilmektedir. Bu durumda toplumsal bütünleşmenin kaynağını hem göçmenler hem de yerel halk oluşturmaktadır (Sözer, 2019:423). Aslında göçmenler geldikleri ülkelerde sadece yerli kültürle değil başka göçmen yapılar ve kültürlerle de temasa geçerler ve böylece kültürel etkileşim başlamış olur.

Göçler ile başka bir ülkeye giden göçmenler yeni yerleştiği ülkede var olan sosyal değerlere uyum içerisinde olmak ve yaşamak zorundadır. Göçmenler kendi kültürleriyle yeni geldikleri ülkenin kültürünü bağdaştırma sürecinde bazı sorunlar da yaşamaktadırlar. Bu sorunların merkezinde; iletişimi sağlayacak düzeyde konuşulan dili bilmemeleri, iş bulma sorunu, barınma sorunu, dini görevlerini yerine getirememesi sorunu, yeni topluma uyum sorunu (Çakırcı Özservet, 2016: 53) yer almaktadır. Bu gibi sorunlar her zaman olabilir ve aslında bu korkulacak bir şey değildir ve asıl korkulması gereken şey, sorunları aşmada uygulanacak politikaların yeteri kadar etkili olmamasıdır.

Türkiye aslında son yüzyılda pek çok göçe maruz kalmıştır. Bütün bu göç tecrübelerine rağmen etkin önlemler geliştirememiştir. Göçmenlerin uyumu üzerine geliştirilmiş tutarlı bir politika yoktur. Siyasal bir politika geliştirilememiş olması göç ve göçmen sorununun halledilmesinde çok önemli sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Haliyle göçmenlerle ilgili çalışmalar genellikle barınma ve sosyal yardım alanları ile sınırlı kaldığından *uyum sorununa* yeterli ilgi gösterilememiştir. Göçmenlerde uyum süreci bireylerde başarı, üretkenlik, adaptasyon ve suç işleme potansiyelini de belirleyebilmektedir. Örneğin son on yıllarda Türkiye'ye yönelen ve gelen son göç dalgasıyla milyonlarca (beş ile on milyon arasında bir orandan bahsediliyor) göçmen (Suriyeli, Afganistanlı, Afrikalı ve vb.) ülkeye giriş yapmıştır. Bundan ötürü de acil olarak yeni politik düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş ve bununla ilgili önce T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı kurulmuş daha sonrada 6458 sayılı Göç Kanunu çıkarılmıştır (Karasu 2017: 631). Bütün bu girişimler yerinde olmuştur ama çok geç olmuştur. Geç olması bu konuda geliştirilecek usullerin de yerleşmesini geciktirmiştir.

Kısacası ekonomik kaynakların paylaşılması sorunu göçmenlere/sığınmacılara karşı ayrımcı ve dışlayıcı tutumların gelişmesine neden olabilmektedir. Göçmen/sığınmacılar da alıştıkları çevreyi, uzun yıllar yaşadıkları toprakları, arkadaşlarını ve anılarını bırakarak kendilerini yeni bir ortamda bulmaktadırlar. Özellikle bu göç zorunlu nedenlerle gerçekleşmişse psikolojik travmalar, stres ve depresyon gibi olumsuz psikolojik sonuçları da olabilmektedir. İsteğe bağlı göçlerin aksine zorunlu göçlerde belirsizlik unsuru daha fazla olmaktadır.

Özetle bütün bunların yanında eksiklikler ve yapılması gerekenlerin bir sınırının olmadığı da bilinmelidir. Çeşitli sorunlarla boğuşan göçmenler/sığınmacılar üzerinde göçün özellikle bireylerin sosyo-psikolojik yapısı üzerinde bazı olumsuz etkilere sahip olduğu da görülmektedir. Bu olumsuz etkiler kısaca, temel olanları birkaç madde halinde (Aydın, 2017) aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür:

- Korku ve kaygı yaşayabilirler
- Uyum sorunu yaşayabilirler
- Aitlik sorunu yaşayabilirler
- Yabancılık duygusu yaşarlar
- Boşluk hissi yaşarlar
- Kişilik-kimlik sorunu yaşarlar
- Aşağılanmışlık duygusu yaşarlar
- Kuşkucu davranırlar
- Suçluluk duygusu yaşarlar
- Güvensizlik duygusu yaşarlar
- Ötekileşme sorunu yaşarlar
- Şizofreni ve benzeri psikozlar yaşarlar
- Stres ve depresyon yaşayabilirler

Göçün olumsuz etkileri sadece göçmenler/sığınmacılar üzerinde kendini göstermemekte, aynı zamanda yerel halk üzerinde de bazı olumsuz etkileri olmaktadır. Bu olumsuz etkileri (Aydın, 2017) aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür:

-Korku ve kaygı duygusu: Hiç kuşkusuz göç olgusunun göçmen bireylerde olduğu gibi, yerel halk üzerindeki en önemli olumsuz etkisi, yeni gelen insanların beraberlerinde neler getirmiş olabileceklerine dair belirsizlikten kaynaklanan korku ve kaygı duygusudur. Çünkü yeni gelenlerin hangi özellikleriyle geldikleri neredeyse tam bir muammadır. Yeni gelenlerle ilgili anlatılan olumsuz hikâyeler; ayrıca sığınmacıların karışmış oldukları olumsuz olaylar korku ve kaygının artmasında önemli bir yere sahiptir.

-*Ön yargı*: Göç olgusunun yerel halk üzerindeki olumsuz etkilerinden birisi de ülkelerine gelen kişilere karşı ön yargılı olmalarıdır. Elbette bunda her zaman yerel halkın nedensiz olarak olumsuz düşünmeleri yoktur. Bazen göçmenlerin sebep oldukları bazı olumsuz davranışları bu ön yargının oluşmasında etkili olmaktadır.

-*Kendini güvende hissetmeme*: Yerel halkın yaşadığı bir diğer olumsuz duygu ise, yeni gelenlere karşı hissedilen güvensizlik duygusudur. Çünkü yeni gelenlere karşı kaygılanan yerel halk hem kendini yeterince güvende hissetmemekte hem de onlara güvenip samimi ilişkiler kuramamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göçün yani mübadelenin getirdiği olumsuzluklar mevcut toplum üzerinde etkisini uzun süre gösterebilir. Bunu sıkıntısız atlatabilmek için göçle gelen ülkenin uyum programlarını iyi çalıştırması gerekir. Zira geçmiş örneklerde göstermiştir ki göçle gelenler öyle kısa vadede geldikleri yere dönmemeledirler. Toplum ve göçle gelenler bu durumu kabullenmelidirler. Yaşanacak farklı sorunları örneğin göç karşıtlığı gibi tepkileri çok büyütmemek gerekir. Göçle gelen bir ülkeden tamamen gidildiği tarihte pek görülmemiştir. Üstelik göçle gelenlerle ortak kültürel değerler noktasında birleştiğiniz noktalar varken bu daha da zordur. O zaman ne yapmak gerekir? Mübadele ile gelen soydaşlarımızın geldikleri memleketlerine dönemedikleri gibi günümüzde gelenlerde dönemeyecekler ya da dönmeyeceklerdir. O halde sorunu öncelikle kabullenmek ve ileride uyum sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlara odaklanmak ve o sorunların çözümüne çalışmak gerekecektir. Mübadele ile gelen soydaşlarımızın geldiklerinde yaşadıkları problemlerin bir kısmının damgalama boyutunda devam ettiği bölgeler hala vardır. Burada öne çıkan hükümetlerin sabır ile uyumlaştırma programlarını tavizsiz uygulamaya devam etmeleridir. Çünkü bu göç sorunu asla bitmeyecektir. Bulduğumu coğrafyanın hassasiyetinden dolayı bu gibi durumlara her zaman hazırlıklı olmak gerekir. Göç meselesinin stratejik bir durum olmasını unutmadan gereken programlar uygulanmaya devam etmelidir. Göç ve göç sorununu görmezden gelerek bu durumdan kurtulmak mümkün değildir. Göç sorununun sevk ve idare etmek için gerekli kuruluşlar oluşturulmalıdır. Göç idaresinin uhdesine bırakılmayacak düzeyde eğitimsel, hukuksal, siyasal, ekonomik ve ailesel boyutları hassasiyetle çalışılmalı ve bütün bu boyutlarda göç ve göçmen üzerinde ciddiyetle eğilmek gerekir. Sosyalleşme süreçleri dikkatle takip edilerek topluma uyumları sağlanmalıdır.

Kocadaş (2021:36)'a göre sosyal sorunları çözebilmek için bilinmesi gereken bazı gerçekler vardır. Bu gerçeklerden biri de insanların topluluklar halinde yaşamaya yazgılı olduğu gerçeğidir; zira insanlar benzer kültürel özellikleri paylaştıkları için bir arada yaşayabilmektedirler. Bunun sebebi de çağdaş toplumsal hayatta kişiler topluma çok yönlü katılırlar. Bireylerin çok yönlü topluma katılıyor olması ve hayatını bu şekilde toplumda sürdürüyor olması ilişkilerindeki toplumsal uyumu ya da entegrasyonu gösterir. Çünkü bizler topluma bir meslek erbabı, komşu, müşteri, baba, bir vakıf ya da dernek üyesi, aynı inancı paylaşan bir mümin, aynı ideolojiyi paylaşan biri vb. gibi yönlerimizle katılırız. O halde toplumsal uyumun sağlanması için bazı önerilerde de bulunmak gerekirse:

-Meslek edindirme kursları vasıtasıyla göçmenlerin/sığınmacıların iş bulmalarının sağlanması ve bu yolla yerli çalışanlarla kaynaşmanın gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Böylece hem kişi bir iş edinmiş olacak hem de farklı ortamlara girerek yerli halkla birlikte çalışarak ve yaşayarak yerli kültürü tanımış olacaktır.

-Kültürel kaynaşmanın sağlanması için kültürel faaliyetler yapılmalıdır. Böylece göçmenlerin/sığınmacıların yerli halkla tanışması sağlanarak, birbirlerini tanımalarının önünü açılmış olur.

-Çocukların aynı okullara gönderilmesi ve hatta aynı oyun ortamlarını kullanmalarının sağlanması gerekir.

-Yetişkinler çeşitli seminer, konferans, çalıştay ve paneller vasıtasıyla eğitimlerden geçirilmelidir.

-Kamplarda toplumdan tecrit edilmiş bir biçimde; toplumdan yalıtılarak uyum/entegrasyon gerçekleştirilemez. İnsanların aynı sosyal ortamlarda yaşamaları gerekir. Fakat bu birlikte yaşama durumu önceden her aşaması planlanmış ve kontrol altında olmalıdır.

-Aslında din en önemli ortak yanlarımızı oluşturuyor. Din, kaynaşma ve bütünleşme için etkili bir şekilde kullanılabilir. Ama yeterli değildir. Örneğin mübadeleyle gelenlerle aynı dinden ve soydan olunmasına rağmen uyum sürecinde pek çok problem yaşanmıştır. Sadece dindaş olmak kaynaşmak için yeterli bir kriter değildir.

-Sağlam bir iletişim kurulması için öncelikle ve ivedilikle Türkçe'nin öğretilmesi önemlidir. Dil, toplumsal uyumu (entegrasyonu) hızlandıran önemli bir faktördür.

-Medyanın (yazılı ve görsel) hatta sosyal medyanın etkin olarak kullanılması faydalı olabilir.

-Üniversitelerin çeşitli bilim dalları farklı konularla bilhassa uyum üzerine yapılacak projelerin gerçekleştirilmesinde yer alabilirler. Örneğin meslek edindirme kurslarının açılmasında sosyal ve teknik meslek yüksek okulları; ilgili mühendislik bölümleri, seminer, konferans ve panel gibi etkinliklerin düzenlenmesinde sosyoloji, tarih, edebiyat, ilahiyat, eğitim ve sağlık alanlarından faydalanılabilir.

KAYNAKÇA

Akıncı, B-Nergiz, A. -Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 1, Sayı:2, Temmuz-Aralık.

Akkayan, T. (1979) *Göç ve değişme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları.

Aydın, C. (2017). *Göçmenlerin karşılaştıkları ve neden oldukları bazı psikolojik sorunlar ve çözüm önerileri üzerine bir analiz*. Proceedings Book of 2nd International Scientific Reseaches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017). April 20-23.

Bayhan, V. (1996) *Türkiye de iç göçler ve anomik kentleşme*. Türkiye Günlüğü, Kasım-Aralık.

Bozdağlı, Y. (2014). *Türk Yunan mübadelesi ve sonuçları*, TSA (Özel Sayı), Yıl:18, Sayı:3.

Canbey-Özgüler, V. (2018). Migration and integration policies, *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1 (1).

Çakırer Özservet, Y. (2016). Uluslararası göç, yerel yönetimler ve toplumsal uyum, *TBB İller ve Belediyeler Dergisi*, 813.

Durugönül, E. (1997). *Sosyal değişme, göç ve sosyal hareketler*, II.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç, Ankara.

Karasu, M. A, (2017). *Göç ve uyum sorunu*, Kaysem 11, Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu, Elâzığ.

Kaypak, Ş.& Bimay, M. (2016). Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyo kültürel etkileri: Batman örneği. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1).

Kızılçelik, S. & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*, Atilla Kitapevi.

Kocadaş, B. (2021). Suriyeli sığınmacıların Türk toplum yapısına uyum sürecinde yaşadıkları sorunlar üzerine bir değerlendirme, *Sosyolojik Düşün*, 6(1).

Nurol, B. (2019). 1923 Mübadelesini yeniden hatırlamak: Niğde'de Lozan mübadilleri, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (31).

Özkan, S. (2007). *1923 tarihli Türk-Rum nüfus mübadelesinin Niğde'nin demografik yapısına etkisi*. TÜBAR, XXI.

Perşembe, E. (2005). Kimlik ve uyum arasında Almanya'da Türk göçmenler, *EKEV Akademi Dergisi*, 9(23).

Sözer, M. A. (2019). Göç toplumsal uyum ve aidiyet, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(28).

Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme. Bilig, Güz.

Temel, S. B. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Mübadeleye Yol Açan İhtilafların Analizi, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, Golden Medya Matbaacılık.

Tufan, B. (1987) Türkiye'ye Dönen İkinci Kuşak Göçmen İşçi Çocuklarının Psiko-Sosyal Durumları, DPT, Ankara.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. Cenevre: IOM.